

Slovak Ministry of Education, Science, Research, and Sport
International conference, 22-25 October 2013, Bratislava
SLOVENČINA VO SVETE 2013, SÚČASNÝ STAV A PERSPEKTÍVA

23 Oct. 2013, 5:00-5:30 p.m., Martin Votruba, "Teaching Slovak Studies in Slovak-American Postcommunal Environment."

ENGLISH ABSTRACT

TEACHING SLOVAK STUDIES IN SLOVAK-AMERICAN POSTCOMMUNAL ENVIRONMENT

The permanently-established Slovak Studies Program at the University of Pittsburgh partly benefits from the lingering awareness of Slovak pre-World War I immigrant heritage in south-western Pennsylvania, but its target audience is the sum total of the university's students. An initial incentive from several fraternals, teaching a variety of courses that meet multiple graduation requirements, high student course evaluations, and building awareness through the Slovak Studies Program website (<http://www.pitt.edu/~votruba>) are among the contributing factors to the program's status and continued success.

KEYWORDS

slovak language, foreign language teaching, Pittsburgh, Slovak-Americans, slovak studies

Martin Votruba

V ýučba slovakistiky v post-krajanskom prostredí USA

Kým na Slovensku príležitostne citované počty Slovákov v USA vytvárajú predstavu podobného, no niekoľkokrát vynásobeného krajanského prostredia ako v Srbsku či Rumunsku, situácia je podstatne iná. Nejde pritom len o známe problémy s dezorientáciou cudzincov pri významoch označení *Slovák*, *Slovinec*, *Slovan*, s ktorými sa slovakisti pravdepodobne stretávajú vo veľkej časti sveta práve mimo krajanského prostredia. Špecifické postkrajanské prostredie v miestach tradičného prisťahovalectva z habsburskej monarchie do USA typizuje vypuklo študentka, ktorá mi po prvej hodine prišla povedať, že si zapísala slovenčinu, lebo jej prastará mama bola Chorvátka. Naša katedra vtedy nijaký južnoslovanský jazyk neučila, vysvetlil som jej, kde sa hovorí po slovensky a kde po chorvátsky, ale že ak chce pokračovať, so slovenčinou sa bude môcť trocha dorozumieť. Po druhej hodine mi prišla povedať, že sa pomýlila, že si v skutočnosti zapísala slovenčinu, pretože jej prastará mama bola Poľka. Úspech slovakistických predmetov na univerzitnej úrovni tu v 21. storočí vychádza z reality krajanstva, ktoré možno charakterizovať ako rozptýlené a koncepcné alebo ikonické. Cieľová skupina slovakistiky sú všetci univerzitní študenti bez ohľadu na ich historickú identitu.

Slovakistický program na *University of Pittsburgh* (iba v okruhu 2 km okolo našej univerzity je päť iných univerzít, takže preklad „Pittsburská univerzita“ nesedí obsahovo a „Univerzita Pittsburgu“ nezodpovedá bežnému slovenskému úzu) je na jedinej univerzite na západnej pologuli, kde sa trvalo vyučuje slovenský jazyk (paralelne pre začiatočníkov, stredne pokročilých a pokročilých) plus každý semester jeden slovakistický predmet v angličtine, zriedkavo dva, a na ktorej môžu študenti získať *Minor in Slovak Studies* (čo je len vzdialená paralela vedľajšieho predmetu pri štúdiu dvojkombinácie na slovenských univerzitách). Jediné iné trvalé slovakistické miesto na západnej pologuli je v odbore histórie na *University of Ottawa* (jazyk a nehistorické predmety sa tam nevyučujú). Slovakistika v Pittsburgu je súčasť Katedry slovanských jazykov a literatúr, čo na väčšine amerických univerzít v podstate znamená ruštinu. Aj keď iné slovanské jazyky nie sú na takto nazvaných katedrách zriedkavé, každý z nich typicky učí iba jeden pedagóg. Na našej katedre to je popri slovenčine a ruštine poľština a bez trvalého zaistenia predmet na amerických univerzitách dnes bežne označovaný *B/C/S*, teda bosniančina-chorvátčina-srbčina vyučovaná ako jeden jazyk, a externistom vyučovaná ukrajinčina. Slovakistický program má po ruštine dlhodobu druhý najvyšší, pri pohľade cez Atlantik nie stručne porovnateľný *combined enrollment* (v minulom školskom roku 55 študentov plus 6 zapísaných bez nároku na kredity). Pri vzostupnom zoradení vyzerajú počty zapísaných na jednotlivé slovakistické predmety tak, že na slovenčine pre pokročilých bývajú 1-3 študenti (občas nie je nikto, maximum bolo sedem, asi dvakrát) a počty stúpajú až po vyše 20 študentov na kurze o filme, ktorý si ale pre určitú podmienku nemôže zapísať viac ako 22 študentov. Najviac mával v 90. rokoch kurz o páde komunizmu – čosi nad 35, slovenské prisťahovalectvo malo maximum 28 pred tromi rokmi.

Počty študentov slovakistických predmetov na *University of Pittsburgh* sú teda v porovnaní s inými jazykmi pôsobivo vysoké pri zväžení celkových počtov ich hovoriacich na svete. Napríklad pomer ľudí so slovenským materinským jazykom k ľuďom s materinským jazykom nemeckým je 1:16 a s ruským 1:24. Z tohto hľadiska by teda zvyčajným cca 20 študentom na predmete zameranom na slovenský film musel zodpovedať kurz o nemeckom filme s 320 študentmi a o ruskom filme so 480 študentmi, teda nedostizné počty. Realita je taká, že napríklad niektoré kurzy o filmoch iných kultúr sa neraz museli pre nedostatok zapísaných študentov rušiť. No americké univerzity zároveň závisia podstatne viac ako univerzity v Európe od školného a pri rátaní finančného výnosu kurzov a katedier, ktorý vedenie univerzity sleduje množstvom rozmanitým spôsobom zostavovaných počítačových výstupov, pravdaže platia nie relatívne, ale absolútne počty zapísaných študentov. Školné na zimný plus letný semester 2013-2014 je na našej univerzite 16 240 dolárov (pre študentov z iných štátov USA 26 246 dolárov), internát a strava v školských jedálňach 10 700 dolárov plus sa odhaduje 1152 dolárov na knihy a 3300 dolárov na iné výdavky. Keby si externista chcel zapísať len jeden predmet, napríklad slovenský jazyk, za jeden semester by zaň zaplatil 2028 dolárov (3117 dolárov, keby bol z iného štátu). Z toho vyplýva, že väčšina študentov starostlivo zvažuje, absolvovanie ktorých predmetov im po promócií pomôže nájsť zamestnanie a taký príjem, z ktorého pôžičky na školné a úroky z nich splatia v aspoň trocha dohľadnom čase, a zároveň po zákaznícky očakáva, aby obsah a prezentácia hodín, študentský zisk z nich, zodpovedali vysokým sumám, ktoré za ne platia. Pri takých nákladoch na

vysokoškolské vzdelanie a za situácie, keď vďaka postaveniu angličtiny vo svete Američan cudzí jazyk v podstate nepotrebuje, by sa mohlo zdať, že univerzitné vyučovanie dokonca tých najľudnatejších svetových kultúr musí v USA zápasieť o prežitie, čo je sčasti pravda. Úsilie o študenta je súčasťou práce väčšiny aj nejazykových katedier a vyučovanie ruštiny niekoľko amerických univerzít v 21. storočí zrušilo. Naša univerzita napríklad od tohto roku zastavila doktorandské štúdium na katedre nemčiny.

Zároveň však americký systém vysokoškolského štúdia, podstatne odlišný od stredoeurópskeho, umožňuje za priaznivých okolností šírenie vedomostí aj o tak malých kultúrach ako slovenská, ktoré by si v americkom akademickom svete nenašli miesto, keby podmienkou ich existencie muselo byť vychovávanie nalinajkovaných počtov absolventov s diplomami. Postkrajanské prostredie je pritom užitočný moment, hoc slovakistický program by od neho v USA aspoň teoreticky závislý byť nemusel. Na Slovensku sa populárne hovorí o „1,2 milióna amerických Slovákov“. Vyplýva to väčšmi z neznalosti rozdielov medzi slovenskými a americkými národnostnými štatistikami, no do určitej miery aj z ešte menej ospravedlniteľného ignorovania údajov z dvoch sčítaní ľudu, ktoré už od stále citovaného roku 1990 prebehli. Vtedy vyššiemu údaju pomohlo, že slovo *Slovak* bolo na sčítacom hárku uvedené medzi príkladmi, ako vyplniť rubriku o pôvode. Veľa z tých, ktorí na nejakého slovenského predka už takmer nemysleli, si ho tak pripomenulo a pridal sa k nim asi nie zanedbateľný počet tých, ktorí si do pôvodu zapísali (aj) slovenský pôvod podobne, ako sa na slovenčinu zapísala študentka spomenutá na začiatku – „lebo jej stará mama bola Chorvátka, vlastne Poľka“. V porovnaní s rokom 1990 v sčítaní roku 2000, keď už *Slovak* ako príklad uvedené nebolo, počet zápisov slovenského pôvodu klesol o dramatických 34%, čo pravdaže neznamenal, že počas celého predchádzajúceho desaťročia každý deň pozomieralo v priemere 113 amerických Slovákov. Pre veľa z tých „zmiznutých“ skrátka bola ich slovenskosť koncepčne tak slabá, že keď ju na sčítacom hárku nemali pred očami, ani na ňu nepomysleli. Dokladá to aj nasledujúce výrazné spomalenie poklesu zápisu (aj) slovenského pôvodu. Pri sčítaní roku 2010 išlo v porovnaní s rokom 1990 o pokles o 37%, teda za desaťročie od roku 2000 do roku 2010 len o tri percentuálne body, čo je zrejme už reálny kvantitatívny pohyb, dosť presvedčivo pripísateľný čoraz väčšiemu generačnému vzdľaňovaniu od masového slovenského prisťahovalectva do USA pred 1. svetovou vojnou a súvisiacemu rozriedňovaniu dávnej slovensko-americkéj identity.

Podstatnejší je však rozdiel medzi slovenským, respektíve stredoeurópskym, rátaním národnostných menšín a postupom v USA. Stredoeurópska koncepcia menšiny operuje s predstavou najmä poľnohospodárskeho, a preto obyvateľsky pomerne stabilného, teritória s väčšinovým používaním jazyka, obkoleseného inojazykovým prostredím. Jeho obyvatelia sa pritom hlásia buď len k jednej alebo len k druhej národnosti, ako napríklad Slováci (a menšinoví Srbi) v časti Vojvodiny, alebo Maďari (a menšinoví Slováci) na Žitnom ostrove. Sčítania ľudu v USA ale registrujú aj viac ako jeden pôvod (ako to na Slovensku najnovšie navrhuje Most-Híd a čomu sa naopak bránila Strana maďarskej koalície-Magyar Koalíció Pártja, keď to v 90. rokoch navrhovala vláda Mikuláša Dzurindu), ak ich človek v sčítacom hárku uvedie, čo aj významná časť Američanov robí. Celková suma jednotlivých národnostných pôvodov z amerického sčítania ľudu by tak bola

badateľne vyššia ako počet všetkých obyvateľov USA. Veľká časť „amerických Slovákov“ sú teda zároveň „americkí Íri“, „americkí Švédi“ a podobne a takmer nikto z nich nežije v krajskom prostredí čo aj len vzdialene podobnom Vojvodine alebo slovenským dedinám v Rumunsku. Ilustruje to aj situácia v Pittsburgu. Alleghenský okres, do ktorého Pittsburgh patrí, má zo všetkých okresov v USA najvyššie percento ľudí, ktorí si v sčítaní roku 2010 zaznačili aj slovenský pôvod. No z nich napríklad 300 uviedlo, že hovoria doma po španielsky a 50 niektorým z ázijských jazykov. Napriek tomu sa v Pittsburgu dá hovoriť o postkrajskom prostredí a slovakistický program na našej univerzite z toho ťaží. Ľudia s vedomím aspoň čiastočného slovenského pôvodu tu predstavujú piatu najväčšiu skupinu, po prisťahovalcoch nemeckých, talianskych, írskych a poľských, teda z niekoľkokrát väčších národov.

Najmä v juhozápadnej Pensylvánii (zahŕňajúcej Pittsburgh), a vo dvoch ďalších oblastiach s relatívne vysokou koncentráciou Američanov zapisujúcich si v sčítaniach aj slovenský pôvod – v geograficky nadväzujúcom severovýchodnom Ohio a vo vzdialenejšej severovýchodnej Pensylvánii – majú členov a početné odbočky dve najstaršie slovenské organizácie, Národný slovenský spolok (s riaditeľstvom v pittsburskej oblasti) a o niekoľko mesiacov mladšia Prvá katolícka slovenská jednota, ktoré spolu s Prvým slovenským ženským združením (v súčasnosti najbohatší zo slovensky orientovaných spolkových podnikov v USA), Ženskou pensylvánskou slovenskou katolíckou jednotou a Slovenským katolíckym sokolom stáli v 1980. rokoch pri začiatkoch premeny nestabilného vyučovania slovenčiny na University of Pittsburgh na už pomaly štvrté storočia etablovaný trvalý slovakistický program. Všetky tieto spolkové podniky dávno podstatne zvýšili váhu od pôvodu kľúčovej zložky svojej existencie, poisťovníctva. V 21. storočí niektoré napríklad aj prekódovali v podnikaní používané názvy na skratky (NSS Life, FCSU Life, Sokol USA), ktoré zamedzujú v očiach potenciálnych nových klientov bez slovenského pôvodu predstavu, že by mohlo ísť o poisťovňu zameranú úzko národnostne, no vo všetkých je tradícia nositeľstva slovensko-americkej kultúry silná a dobročinnosť týchto poisťovní sa stále zameriava primárne na projekty slovensko-amerických aktivistov (popri mnohých iných v súčasnosti napríklad na nové umiestnenie Štefánikovej sochy v Clevelande), reagujú aj na žiadosti zo Slovenska (napríklad pri obnove niektorých šarišských drevených gréckokatolíckych kostolov). U Američanov, ktorí sú ich prostredníctvom poistení – čo sa v mnohých prípadoch dedí z generácie na generáciu – sa účinnejšie zachováva povedomie slovenského pôvodu, menšie percento študentov slovakistických predmetov pochádza z takto poistených rodín, aj keď veľa z nich už v nijakom definovateľne postkrajskom prostredí nevyrastalo.

Kým slovakistický program v USA pravdaže nemá vplyv na spoločenský vývin postkrajského prostredia, má na svojej strane spôsob organizácie amerického vysokoškolského štúdia. Američan sa hlási na vysokú školu ako takú, nie na konkrétnu katedru, a rozhodnutie o odbore, z ktorého chce získať diplom, môže odložiť na druhý a v krajnom prípade aj tretí ročník. Za takej situácie má slovakistika šance získať budúcich držiteľov diplomu *Minor in Slovak Studies* aj medzi takými, ktorí o existencii slovakistiky pri podávaní prihlášky na University of Pittsburgh nevedeli. Úlohu pri tom zohráva iný aspekt amerického vysokoškolského štúdia, ktorý zároveň

umožňuje slovakistike mať pomerne stabilný počet študentov (*combined enrollment* sa v 21. storočí pohyboval medzi 29 a 100 so strednou hodnotou čosi nad 50) bez ohľadu na ich eventuálny záujem o diplom. Hovoriac s veľkým zjednodušením, študent musí na bakalársky diplom absolvovať dovedna asi 40 jednosemestrálnych kurzov, pričom sa odporúča, aby z nich na kmeňovej katedre bolo 13-14 a rozhodne nie viac ako 20 (no katedra môže od študentov žiadať, aby na získanie jej diplomu študenti absolvovali jeden alebo viacero kurzov na inej katedre, napríklad história môže žiadať, aby si každý ich študent zapísal aspoň jeden kurz zo starej poézie na katedre literatúry). Pokiaľ ide o zvyšné kurzy, ktoré si študent s cieľom získať diplom musí vybrať, univerzita má sériu požiadaviek. Predpisuje, kurzy s akým rozmanitým zameraním musí budúci bakalár absolvovať – od matematiky a počítačov cez štylistiku a verbálnu komunikáciu po cudzie jazyky a celú sériu prírodovedných a humanitných predmetov. Aby na takom zozname kurz ktoréhokoľvek katedry figuroval, potrebuje schválenie osobitnou univerzitnou komisiou na danú požiadavku, teda osobitné schválenie potrebuje napríklad aj kurz katedry matematiky, ak sa má rátať ako splnenie celouniverzitnej podmienky pre bakalárov, že musia jeden kurz z matematiky absolvovať. Bez osobitného schvaľovania sa celouniverzitne rátať iba kurzy praktického jazyka na splnenie požiadavky „cudzí jazyk“.

Katedra má sice právo na základe interného rozhodnutia vyučovať bez schválenia akýkoľvek kurz a vyžadovať ho na udelenie vlastného diplomu, čo aj principiálne robí, no aj keby bol kurz priamo v názve označený ako povedzme „slovenská literatúra 19. storočia“, jeho absolvovanie by sa bez osobitného schválenia nerátalo ani ako splnenie celouniverzitnej bakalárskej podmienky „cudzí kultúra“, ani ako splnenie podmienky „literatúra“, ani ako „história“, hoc aj by sa podľa dohovoru na katedre napríklad rátal na získanie jej bakalárskeho diplomu zo slovanských kultúr a pravdaže na *Minor in Slovak Studies*. Úspešná existencia slovakistického programu teda súvisí s úsilím pripraviť kurzy tak, aby ich aspoň jedna celouniverzitná komisia schválila ako spĺňajúce jej podmienku. Jednak z toho vyplýva, že tí študenti, ktorí chcú získať *Minor in Slovak Studies*, nepotrebuje celouniverzitné podmienky spĺňať kurzami z iných kultúr, no ešte významnejšie je, že si také kurzy zapisujú študenti z najrozličnejších odborov alebo ešte nerozhodnutí ako súčasť plnenia univerzitných požiadaviek na každého budúceho absolventa. Ak sa im taký kurz páči a nevylučuje sa to s ich vlastným študijným plánom, majú sklon si s tým istým vyučujúcim zapísať ďalší alebo ďalšie kurzy. V tomto smere sa podaril rekord, keď dva slovakistické kurzy (film a prisťahovalectvo) získali vďaka pozorne formulovaným žiadostiam každý po štyroch schváleniach ako vyhovujúce celouniverzitným požiadavkám – „regionálna kultúra“, „história“, „literatúra“ respektíve „2. kurz z umenia“ a schválenie ako kurz štylistiky či akademického písania (*Writing intensive course*) – kým takmer všetky schválené neslovakistické kurzy vyhovujú iba 1 – 2 požiadavkám. Na základe toho sa najmä na kurze o filme dozvedajú o slovenskej kultúre študenti, z ktorých podstatná časť pred jeho začiatkom o existencii Slovenska ani poriadne nevedela, nie tak že by mala akýkoľvek slovenský pôvod. Oba opakovane zaznamenávajú aj účasť menšieho počtu zahraničných študentov, najmä z Ázie, a niekoľkokrát amerických černochoch.

Jazykové kurzy majú v priemere asi tretinu študentov bez slovenského pôvodu, čomu bezpochyby pomáha systém hodnotení jednotlivých predmetov študentmi. Organizuje ich samostatné oddelenie univerzity, vyučujúci dostane výsledky až po odovzdaní semestrálnych známok v anonymizovanej podobe a so zapracovaným počítačovým porovnaním s hodnoteniami všetkých kurzov na univerzite. Tak verbálne hodnotenia, ako aj štatistické porovnania umiestňujú slovakistické predmety medzi špičkové kurzy na univerzite a zrejme prispeli k tomu, že vyučovanie slovakistiky na University of Pittsburgh dostalo roku 2011 cenu „Excellence in Teaching (Post-Secondary) Award“, ktorú udeľuje American Association of Teachers of Slavic and East European Languages každý rok len jednému univerzitnému učiteľovi niektorého zo slovanských jazykov v Severnej Amerike.

Aj ak podľa nezávislých hodnotení má slovakistický program konkurencieschopné predmety, keďže slovenčina a slovenská kultúra je v počte jej nositeľov na deväťdesiatom až stom mieste na svete, úsilie o študentov je nepretržitý proces. Študenti sa musia o ich existencii a náplni v záplave stovák iných predmetov, ktoré by si mohli zapísať, dozvedieť. To sa našťastie s internetom dosahuje účinnejšie ako v dávnych časoch letákov. Informácie na internetových stránkach „Slovak Studies Program“ (<http://www.pitt.edu/~votruba>) zachytávajú denne okolo 200 náhľadov (*pageloads*), za október 2013 spolu 5926, a v súčasnosti na ne smerujú linky z 3593 webových stránok po celom svete. Časť návštevníkov je nevyhnutne aj z okruhu našich potenciálnych študentov a kým väčšina ich čitateľov na stránky bezpochyby príde len bežným hľadaním informácií o Slovensku, vytvára sa tým šanca, že niektorí sa po stránkach poobzerajú a všimnú si na nich vždy už niekoľko mesiacov pred začiatkom semestra uvedené podrobnosti o predmetoch, ktoré si najbližšie môžu zapísať. Stránky zároveň fungujú ako samozrejmý zdroj informácií o budúcich slovakistických kurzoch pre študentov našej univerzity, keď sa rozhodujú medzi viacerými možnosťami, ako splniť univerzitné požiadavky na získanie diplomu. Miesta na kurze o slovenskom filme sú napríklad už teraz (koniec októbra 2013), týždeň pred otvorením zápisov pre všetkých študentov a celé dva mesiace pred začiatkom semestra, z vyše polovice zaplnené študentmi z najvyššieho ročníka, ktorí majú pri zápise predmetov prednosť pred ostatnými. Doplnkové stránky informácií o kurze o filme v súčasnosti zaznamenávajú zvýšený počet návštev z počítačov našej univerzity, čo zrejme znamená, že informácie o ňom teraz hľadajú študenti z nižších ročníkov. Internetové stránky „Slovak Studies Program“ (dovedna ich je takmer sto) tiež príležitostne získavajú študentov z blízkych univerzít, ktoré majú dohodu, na základe ktorej si ich študenti bez dodatočných poplatkov môžu zapisovať kurzy na partnerských vysokých školách, pričom ich domovská univerzita také kredity a známky uznáva. Slovakistiku u nás tak navštevovali študenti z aspoň piatich iných pittsburských univerzít.

Slovakistický program na University of Pittsburgh sa teda opiera tak o čoraz rozptýlenejšie postkrajanské prostredie, ako aj o svoj vlastný obsah presadzovaný v konkurenčnom prostredí univerzity. K výsledkom patrí niekoľko absolventov doktorandského štúdia v odboroch ako história, antropológia, politológia a postgraduálneho štúdia verejných a medzinárodných záležitostí (väčšina bez slovenského pôvodu), ktorí vďaka tunajšej slovakistike svoju dizertáciu zamerali na Slovensko a po skončení našli zamestnanie na univerzitách a výskumných ústavoch, no podstata

programu spočíva v stovkách absolventov s diplomami z rozličných odborov, doktorátmi z medicíny a ekvivalentmi inžinierskych titulov, Američanov najrozmanitejšieho pôvodu, pre ktorých sa súčasťou ich intelektuálneho rastu na univerzite stali vedomosti o slovenskom jazyku a kultúre.